

F2/2009 - Jak vzniklo slovo filatelie

První známky na našem území byly rakouské a vyšly 1. června 1850. Jak by nás mohl nezajímat názor na tuto novinku, jenž tehdy vyslovil ve svém kutnohorském Slovanu Karel Havlíček Borovský, klasik naší žurnalistiky, muž neúplatného pera.

Tehdy přinesly úřední Pražské noviny článek oslavující novátorský čin ministra obchodu von Brucka (podle jehož jména mnozí nazývali tyto známky „brouky“). Havlíček jako vždy zaujal tvrdé stanovisko a odhalil největší slabinu schválené novinky, a to pochybnou frankovací stupnici určenou vzdáleností adresáta podávaného dopisu:

„Nové, velmi nešťastné ustanovení pana ministra obchodu von Brucka stran frankování všech psaní a lepení na ně takzvaných marek potkalo se s velkou nelibostí u obecnstva. Divno nám jest, kterak pan ministr mohl přivoliti k tomuto tak nepohodlnému, mrzutému a nepraktickému způsobu poštovních poplatků. Měl ovšem napodobiti anglický vzor, ale vynechal z něho nejhlavnější věc: že se platí bez rozdílu vzdálenosti vždy jen jedno malé porto. Ale u nás, když se tři druhy rozličných marek co do vzdálenosti zavedly, musel by každý občan buď mapy nebo výkazy rozličných vzdáleností pořád u sebe nositi, a po každé se v nich dobře poradit, než marku přilepí, aby jeho přítel nemusel c. k. poště platiti pokutu za jeho nezběhlost v geografii. Pan ministr Bruck měl ustanovit marky jen jednoho druhu, a sice 3 kr., bez rozdílu na vzdálenost.“

K tomu trefně poznamenává Ervín Hirsch: „Ministr Bach se jednoho prosincového dne roku 1851 rozhodl zabezpečit c. k. eráru z Havlíčkovy korespondence nejvyšší poštovní sazby do té doby. Pokud byste naši nějaký Havlíčkův brixenský dopis, bude na něm jistě modrá devítikrejcarová známka s rakouským orlem.“

Havlíčková myšlenka zavedení jednotného porta byla v Rakousku uskutečněna až deset let po jeho smrti, tedy v roce 1866.

Také Jan Neruda cítil nutnost zabývat se známkami a filatelií v jednom ze svých fejetonů. Byl otištěn 24. února 1870 v Národních listech. Hned uvidíme, jak jeho autor dobře pochopil podstatu, přednosti i úskalí nové sběratelské „mánie“:

„Lidé už sbírali ledacos: knihy, obrazy, starožitnosti, květiny, brouky, vycpaná zvířata, rezavé mince, minerály, stroje a nástroje, lučebniny a výrobky – to prý vše je na poučení lidstva a záslužné. Jiní zase sbírají pečeti, autografy, zbraně, známky – to prý je aspoň zajímavé. Ještě jiní sbírají divadelní cedule, kůstky ‚svatých‘, třísky z historických křesel, loží a dveří, okovy znamenitých vězňů, jeden Angličan má sbírku ustříhaných vlasů a nehtů zajímavých lidí, jistý český kavalír zase střevíců tanečnice Pepity.

Všechny sbírky je možné dělit na potřebné a zbytečné, rozumné a hloupé, zajímavé a podivínské. Ale všechny mají základ v jakési sběratelské nemoci lidské, zimnici, která dostupuje až na mánii, šíří se epidemicky, a mnohého už připravila o jmění. Za nejnovějších dob povstala sběratelská mánie zcela nová a předmětem jejím jsou poštovní známky, ony známky, které také u nás co poštovné porto lepíme na listy.

Mnozí se ‚philatelii‘ (tak se nazývá ta nová mánie) a ‚philatelistům‘ smějí – ne zcela právem. Mají-li kousky rozličných barevných suken za rámcem na stěnách našich nižších škol svůj instruktivní účel, může jej zajisté

mít i dobrá sbírka listovních známek. Nehledě ani k tomu, že u mladíka podobná sběratelská choutka má vždy svou výhodu. Takovou sbírkou podá se obraz světového poštovníctví, budí se zájem pro zeměpis, znaky, historii, různá písma, rozličné jazyky a peněžní hodnoty.

„Philatelie“ rychle se zmohla a zmocnila se po Evropě starých i mladých. Začal velkolepý obchod v listovních známkách, pařížští mladíci sobě zřídili i „markovní burzy“ – pod širým nebem, na počátku Elysejských polí, u Place de la Concorde atd. Milióny opotřebovaných posílaly se světem a posílají se dosud.

V Německu se živí obchodem v markách nějakých třicet firem, mezi nimi i jedna berlínská česká (Ottakar Příbyl, Oberwallstrasse 19). Obchodníci mají svůj zvláštní časopis pro vzájemné inzertní nabízené zboží. V Evropě vychází také již několik časopisů věnujících se výhradně sběratelům marek.

Sběratelé hledí mít vždy všechny marky nově emitované. Takováto úplná sbírka marek stojí sta zlatých. Proto se toho také chopila špekulace a k hrůze všech poctivých philatelistů začaly se v obchodech náhle objevovat známky padělané. Aby se veškeré falši vyhnuli, sbírají nyní Angličané celé couvery.“

A dobře udělali, protože takovéto „celé couvery“ neboli celistvosti vždy budou nejprůkaznějšími doklady, že známka splnila svůj účel. Světové katalogy sice stále ještě cenově preferují známky čisté, neupotřebené, ale ty mnohdy bohužel bývají pouze samoúčelným výrobkem, jichž se poštovní život a provoz ani nedotkl, zatímco známky upotřebené s pěknými razítky a na dopisech jsou spolehlivým svědectvím, že došlo k přepravě.

Jan Neruda už nazývá filatelii správným jménem, byť s latinským „ph“ na začátku slova. Ten, kdo sběratelství poštovních známek takto pojmenoval, byl Francouz Georges Herpin. V listopadu 1864 v časopise *Collectionneur* zavrhl až dosud používanou timbrologii nebo timbrománii (vzniklou z francouzského termínu pro poštovní známku *timbre-poste*), protože se mu toto označení zdálo hanlivé. Vyzval čtenáře, spisovatele a jazykozpytce, aby se pokusili najít nový a důstojnější název. A sám jako první přispěl do očekávané diskuse:

„Většina podobných slov si vypůjčuje své základy z klasické řečtiny nebo latiny. Například numizmatika odvodila svůj název z latinského numisma (mince) a z řeckého sfragistika (studium pečetí). Mnou navržený pojem filatelie je docela dobře vytvořen ze dvou řeckých slov ...“

Kořen první části je *fil* (z řeckého *filein* – mít v oblibě, milovat), druhou částí je *ateleia* (osvobození od daní nebo poplatků), odvozené od slova *telos* (daň, poplatek) záporovou předponou *a-*.

Náš filatelistický encyklopedista ing. Vladimír Feldmann k tomu podotýká: „K použití klasického řeckého slova *ateleia* pro poštovní známku se dospělo analogickým myšlenkovým pochodem, jakým byl vytvořen název pro poštovní známku v italštině (*franco bollo* – osvobozující pečeť) nebo v němčině (*Freimarke* – osvobozující značka), neboť tehdy byla poštovní známka chápána jako něco, co osvobozuje od vybírání poštovních poplatků v hotovosti (s tím souvisí i české slovo *frankovat*, jehož základem je italské *franco* – volný, svobodný).“

Herpinova výzva o nejlepší název zapadla, nikdo totiž nepřišel s lepším návrhem. Herpinův pojem filatelie

(s příslušným přizpůsobením koncovky a pravopisu) se brzy ujal na celém světě a ve všech jazycích. Timbrománie se stala filatelií a její vyznavači filatelisty.

Je zajímavé, že to, co vzešlo z klasické Homérovy řečtiny, se kupodivu nezalíbilo jeho krajanům z 19. století, kteří si název upravili na filotelia, neboť se jim záporová předpona a zdála zcela nelogická: v poštovní známce hodlali nadále vidět výhradně poplatek (telos).

Také puristé, kteří si usmysleli nahradit každý cizí název jadrným český ekvivalentem, měli za to, že sběratelství poštovních známek je lépe vystiženo slovem známkořilie nebo popřítádě známkománie. Jejich snaha byla i v tomto případě marná. Jsme filatelisty, a jakkoli nás známky mámí, nehodláme být známkovými maniaky ani známkořilisty.

Vítězslav Houška